

Korset och Kronan

Nr 117/2022

Jesus säger: Håll fast vid
det du har så att ingen
kommer och tar din krona
(Upp. 3:11)

S:t Martin och Svenska kyrkan (5)

Innan jag går vidare med Tom Hardts presentation av S:t Martins församling och Svenska kyrkan i ett internationellt sammanhang, skall bakgrunden till detta tecknas.

I Amerika hade kring 1840 den evangelisk-lutherska Missourisynoden (LCMS) grundats av den framstående teologen *Carl Ferdinand Wilhelm Walther (1811-1887)* tillsammans med flera teologiska ämbetsbröder och många hängivna lekmän. Walther hade utvandrat från Sachsen i Tyskland på grund av att situationen i de lutherska landskyrkorna där blivit mer och mer präglade av den bibelkritiska neologin.

I Tyskland hade de konfessionella lutheranerna i allmänhet – liksom i Sverige och Norden – uppfattningen att man

Ordet om korset är en
dårskap för dem som går
förlorade, men för oss som
blir frälsta är det en Guds
kraft (1 Kor. 1:18)

Den gode herden
leder sina får (Joh. 10)

borde stå kvar i landskyrkorna trots att det fanns en rad professorer vid universiteten samt biskopar och präster i kyrkorna som var mycket radikala och förnekade grundläggande bibliska sanningar. Situationen liknade alltså på många sätt den som rådde i Svenska kyrkan och i de övriga nordiska folkkyrkorna.

I Tyskland tog man bland de konservativa lutheranerna visserligen avstånd från de kyrkor som var *reformerta* (kalvinska) eller de som var s.k. *unierade*. Det var kyrkor där lutheraner och reformerta gått samman, framför allt på grund av tvånget från den preussiska statens sida. Mot detta hade en rad konfessionella lutheraner protesterat med början redan 1817, då den lutherske prästen *Claus Harms (1778-1855)* i Kiel protesterade mot påbudet att man i samband med reformationsjubileet skulle fira gemensamma gudstjänster med de reformerta. Harms skrev då 95 nya teser, där han i sann luthersk anda reagerade mot att man på detta sätt skulle tvingas att blanda sanning och lögn i kyrkans teologi, förkunnelse och gudstjänst.

Harms skrev bl.a.: "*Utför inte akten över Luthers ben, han blir levande av detta och då - ve eder!*" Teserna spreds snart över hela Tyskland och än vidare, framkallande en litteratur på 200 skrifter för och mot. Det var en stridssignal, som hade stor betydelse för den uppflammande kampen mot rationalismens herravälde i akademier och på predikstolar. (wikipedia)

I Sachsen var de strängare lutheranerna i regel klara över att *unionismen* var felaktig. Men man gick inte längre än till att avvisa och utestänga den reformerta villfarelsen, vilket ju den lutherska kyrkan i äldre tid alltid hade gjort (eller försökt göra).

Men när många universitetsteologer, biskopar och präster inom den lutherska kyrkan spred falska läror i form av bibelkritik, avvisande av dogmerna om Kristi person och verk, svärmiska läror om tusenårsriket m.m., då protesterade man visserligen, men stannade ändå kvar inom de lutherska landskyrkorna. Man såg inte nödvändigheten av att organisatoriskt också skilja sig från de falska lärarna inom den lutherska kyrkan, trots att de faktiskt gick mycket längre än de reformerta i sin förnekelse.

Situationen liknade alltså den som rådde inom Svenska kyrkan vid samma tid. Jag har tidigare nämnt att det redan på 1800-talet fanns en relativt stor grupp av s.k. "luther-separatister", vilka inte kunde acceptera den nya teologin bland kyrkans ledande biskopar och teologer, utan istället bildade fristående församlingar med egen sakramentsförvaltning. Detta skedde på 1810-talet och framåt och var enligt det s.k. *konventikelplakatet* (1726) olagligt.

Detta förbud hade närmast tillkommit mot den framväxande pietismen och dess avvikelser från den ortodoxa lutherdomen, men på 1800-talet tillämpades det mot alla som av olika skäl försökte bilda fristående församlingar. Detta skedde både mot de framväxande icke-lutherska frikyrkorna

(baptister, metodister m.fl.) men även mot lutherseparatisterna.

Lagarna mot separatismen var stränga. Konventikelplakatet hade bl.a. följande bestämmelser: "Den som ordnade förbjudna sammankomster fick 200 riksdaler (Rdr) i böter första gången, 400 Rdr andra gången. Detta kunde, i brist på pengar, omvandlas till 14 dagars fängelse på vatten och bröd första gången och tre veckor andra gången. Den som dristade sig att leda en sådan sammankomst för tredje gången förvisades ur landet på två år." (wikipedia)

Som en jämförelse kan nämnas att en byggmästare år 1820 kunde tjäna 160 riksdaler om året och en gruvarbetare 76 Rdr. Biskop Esaias Tegnér hade samma år en årslön på 600 Rdr plus 340 tunnor spannmål (*Bruket och arbetarna vid Åtvidabergs kopparverk 1800-1890 av Mikael Larsson, C-uppsats i historia, s. 18*).

Under 1800-talet höll det hela på att luckras upp, men konventikelplakatet levde ändå kvar till år 1858. Full religionsfrihet fick man dock inte i Sverige förrän 1951. Innan dess kunde man bara lämna Svenska kyrkan om man gick in i ett annat av staten godkänt samfund.

I flera andra länder i Europa fanns motsvarande förbud. Detta bidrog i hög grad till att de stora folkkyrkorna behöll sin starka ställning.

Men många kristna visste att man måste lyda Gud mer än människor och gjorde det också i praktiken. Man valde då antingen att emigrera, vanligen till USA, där det rådde religionsfrihet, eller att trots förbud och förföljelse grunda fristående kyrkor. Många lutheraner utvandrade ju från Europa och stora lutherska kyrkor kom då att växa fram där. En del var mer liberala (som den svenskpåverkade *Augustanasynoden*) medan andra blev mer konfessionella (som den tyskspråkiga *Missourisynden* och senare även *Wisconsinsynoden* m. fl.).

I Danmark grundades en luthersk frikyrka år 1855 med prästen *Niels Grunnet* som ledare. Han hade studerat i Basel och funnit det omöjligt att stå samman med dem som inte klart bekände den bibliska läran. I *Baselmissionen* hade man samverkan mellan både reformerta och lutheraner och andra fristående rörelser. Man hade därifrån också bedrivit en omfattande mission i USA vilket starkt bidrog till den starka tillväxten av Wisconsinssynoden (WELS), som i början var unionistisk.

När Walther i Tyskland varit sjuk under en längre period hade han studerat Luthers skrifter mycket grundligt. Han fann då att Luther klart lärde att det är fel att stå samman i en och samma kyrka med dem som på någon punkt förnekar den bibliska tron. När Walther så hade kommit till Amerika stod de plötsligt utan ledare. Den som hade lett den stora lutherska utvandringen 1838 från Sachsen var prästen *Martin Stephan* (1777-1846). Han begärde att få vara emigranternas biskop. Men det visade sig att han levde omoraliskt och han avsattes därför vid framkomsten.

Den viktiga frågan var nu hur de lutherska utvandrarerna skulle kunna få nya präster. Behovet var skriande. Skulle man vara tvungen att vända sig till landskyrkorna igen och be någon biskop där om vigning av fler präster? Frågan diskuterades livligt och man var i stor ovisshet om vad som var den rätta vägen.

Walther framträdde då med en klar och tydlig luthersk undervisning. Han visade att Skriften lär att den kristna kyrkan har både rätt och plikt att själv kalla sina präster. Detta skedde i samband med den s.k. *Altenburg-debatten* år 1841. Med sina bibliska argument övertygade Walther alla om det rätta i att kalla egna präster. Ingen folkkyrka har monopol på detta. En grupp kristna som inte har några rättrogna herdar har därför rätt att som kyrka och församling skilja sig från falska herdar och

upprätta det bibliska ämbetet. Så kom denna klara och tydliga bibliska lära att prägla den framväxande Missouri-synoden.

Kyrkan växte snabbt och många präster utbildades i "Sion vid Mississippi", som den lutherska kyrkan i Saint Louis och dess teologiska högskola (Concordia Seminary) kom att kallas. Den främste teologen där, efter Walther var *Franz Pieper* (1852-1931).

Under perioden 1840-1940 påminde Missouri-synoden på många sätt om situationen under den lutherska ortodoxins tid, då denna växte fram i stor enighet och klarhet efter Konkordieboken antagande år 1580. Liksom man under ortodoxin var mycket noga med att hålla fast vid Bibeln och bekännelsen och den lutherska reformationens klara lära, så var man det under den amerikanska "gamla" Missouri-tid.

Under denna glansperiod utkom den viktiga tidskriften "Lehre und Wehre" (lära och värn), som redigerades av Walther åren 1855-1887 och därefter av flera framstående teologer kring Franz Pieper.

Tidskriften var mycket grundlig och omfattande många oerhört värdefulla artiklar. Till min glädje fick jag efter Tom Hardts död 1998 överta hans samling av Lehre und Wehre, vilken upptar lika mycket plats i min bokhylla som den stora amerikanska utgåvan av Luthers samlade skrifter (totalt cirka 3 hyllmeter)!

Det som kännetecknade både Walther, Pieper och den amerikanska konfessionella lutherdomen var ett obrottsligt fasthållande vid Bibeln och bekännelsen. Även Wisconsinssynoden kom efter en tid att förena sig med Missouri-synoden och några andra kyrkor, som då bildade den s.k. "Synodalkonferensen", vilken kom att bestå under åren 1872-1967.

I nästa nummer kommer den senare utvecklingen inom den amerikanska lutherdomen på 1900-talet att behandlas och därefter på nytt S:t Martins roll.